

«АКТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ МӘДЕНИЕТ, МҰРАФАТТАР ЖӘНЕ
КҰЖАТТАМА БАСҚАРМАСЫ» ММ
«ОБЛЫСТЫҚ ТАРИХИ-ӨЛКЕТАНУ МУЗЕЙІ» МКҚК
ГККП «ОБЛАСТНОЙ ИСТОРИКО-КРАЕВЕДЧЕСКИЙ МУЗЕЙ»
ГУ «УПРАВЛЕНИЕ КУЛЬТУРЫ, АРХИВОВ И ДОКУМЕНТАЦИИ
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ»

АКТӨБЕ ОБЛЫСЫНЫҢ ТАРИХИ-МӘДЕНИ ЖӘНЕ
ТАБИҒАТ МҰРАЛАРЫ ЕСКЕРТКІШТЕРІ

ТЕМІР АУДАНЫ

VII

ПАМЯТНИКИ ПРИРОДНОГО И ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО
НАСЛЕДИЯ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ

ТЕМИРСКИЙ РАЙОН

АКТӨБЕ, 2014

ЖАЛПЫ РЕДАКЦИЯСЫН БАСҚАРҒАН / ПОД ОБЩЕЙ РЕДАКЦИЕЙ
ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ КАНДИДАТЫ, ДОЦЕНТ
А.А. БИСЕМБАЕВ.

Ақтөбе облысының тарихи-мәдени және табиғат мұралары ескерткіштері. – 13 томдық. – 7 т. Темір ауданы - Ақтөбе 2014 ж. –

Памятники природного и историко-культурного наследия Актюбинской области. – в 13 т. – Т 7. Темирский район – Ақтөбе. 2014 г. –

Авторлық ұжым / Авторский коллектив:

Бисембаев А.А.
Бекназаров Р.А.
Бидағұлов Н.Т.
Баиров Н.М.
Дүйсенғали М.Н.
Мамедов А.М.
Мамиров Т.Б.
Мамиров К.Б.
Мәден А.Т.
Рахбаев К.К.
Ткачев В.В.
Амелин В.А.
Шильмаганбетов Н.А.

ЕСКЕРТКІШТЕР ЖИНАҒЫ СВОД ПАМЯТНИКОВ

---

13 томды ғылыми басылым / Научное издание в 13 томах

Мәртөк ауданы	I	Мартукский район
Қобда ауданы	II	Кобдинский район
Қарғалы ауданы	III	Қарғалинский район
Хромтау ауданы	IV	Хромтауский район
Алға ауданы	V	Алгинский район
Ойыл ауданы	VI	Уилский район
Темір ауданы	VII	Темирский район
Мұғалжар ауданы	VIII	Мугалжарский район
Ырғыз ауданы	IX	Иргизский район
Әйтеке би ауданы	X	Айтекебийский район
Байғанин ауданы	XI	Байганинский район
Шалқар ауданы	XII	Шалкарский район
Ақтөбе облысы	XIII	Актюбинская область

Алғы сөз

Елбасы «Қазақстан-2050» Стратегиясында «Біз өзіміздің ұлттық мәдениетіміз бен дәстүрімізді осы әралуандығымен және ұлылығымен қосып қорғауымыз керек, мәдени игілігімізді бөлшектеп болса да жинастыруымыз керек» деген болатын.

Темір ауданы Ақтөбе облысындағы тарихы тереңде жатқан, ерте заманнан бүгінге дейін қилы замандарды басынан өткеріп, тарихи оқиғалардың куәсі болған өлке. Темір ауданы жерінен кезінде Ұлы Жібек жолының бір тармағы болған «Қарақамыс-Көкжар» жәрмеңкесі тармағы өтіп, үлкен сауда қатынасы дамыған өлке.

Ауданның әр аумағында әр заманның тарихи ескерткіштерінің ізі жатыр. Сонау тас ғасыры, қола дәуірі обалары мен орта ғасыр жәдігерлері, қазақ-қалмақ соғысының куәсі болған жерлерде әлі де зерттеуді қажет ететін тарихи жәдігерлердің жатқаны белгілі.

Өлкетану, өткен тарихымызды жас ұрпақ жадында сақтау мақсатында өлкетану мұражай ашылды, аудан энциклопедиясы жарық көріп, бірнеше тарихи оқиғалар мен тұлғаларға арналған кітаптар жарық көрді. Мұның барлығы аудан тарихына қосылған үлкен үлес деп білеміз.

Аудан тарихи жер-су атауларына бай, дегенмен де жас ұрпақ олардың қалай пайда болғанын, қандай тарихи сырды сақтап жатқанын білмейді. Әрбір тарихи атаудың астарында маңызды тарихи оқиғалардың жатқаны белгілі.

Осы тұрғыдан келгенде ауданның тарихына үлкен үлес қосатын тарихи-археологиялық мәліметтерді топтастырған жинақтың жарық көруі маңызды шара деп есептеймін. Өткенімізді білмей, келешекті болжау мүмкін емес, сондықтан да аталған жинақ өлкетану бағытында аудан тұрғындарының танымдық деңгейін арттыратын жинақ болатынына сенімдімін.

***

В стратегии Президента «Казахстан 2050» говорится: «Мы должны беречь и сохранить наши обычаи и традиции, народную культуру».

Темирский район Актюбинской области это место, которое является свидетелем многих исторических событий.

Это край, где проходила одна из ветвей Великого Шелкового Пути: большая торговая ярмарка «Қарақамыс-Көкжар».

Во многих местах района можно найти следы исторических памятников разных эпох. Много исторических мест и реликвий каменного, бронзового веков, казахско-калмыцкой войны, которые требуют дальнейшего исследования.

В целях передачи наследия молодому поколению в районе открылся музей, изданы энциклопедия, книги, посвященные историческим событиям и личностям. Все это является большим вкладом в изучение нашего края.

История района богата различными именами и названиями, но молодое поколение не знает их происхождения. За каждым именем скрывается целая история.

Исходя из всего этого, я считаю, что публикация сборника историко-археологических документов, касающегося нашего края, актуальна и своевременна.

Не зная прошлого, нельзя предугадать будущего, поэтому сборник краеведения должен стать тем источником, который поднимет уровень известности нашего района.

Темір ауданының әкімі

Б.Н. Қаниев

МАЗМҰНЫ

Темір ауданының әкімі Б.Н Қаниевтің алғы сөзі..... 4

I бөлім. Ақтөбе облысының Темір ауданы туралы анықтамалық мәліметтер..... 6

1.1. Темір ауданының табиғат жағдайы (Қ.Б. Мамиров)..... 7

1.2. Темір қаласының тарихы (1869-1917жж.) (А.Т. Мәден)..... 36

II бөлім. Тарихи-мәдени мұрасы..... 40

2.1. Темір ауданының археологиялық ескерткіштерінің сипаттамасы..... 42

2.2. Темір ауданының археологиялық ескерткіштері..... 65

2.3. Темір ауданының этнографиясы туралы мәліметтер (Қ.Қ. Рахбаев)..... 122

Қосымшалар

-Табиғат мұралары ескерткіштері

-Археологиялық ескерткіштер

-Құлпытастар және архитектуралық ескерткіштер

-Тарихи-мәдени және монументалды ескерткіштер

СОДЕРЖАНИЕ

Предисловие акима Темирского района Каниева Н.Б.	4
Глава I. Справочные сведения о Темирском районе Актюбинской области	137
1.1. Природные условия Темирского района (Мамиров К.Б.).....	138
1.2. История города Темир (1869-1917 гг.) (Маден А.Т.).....	169
Глава II. Историко-культурное наследие	173
2.1. Характеристика памятников археологии Темирского района.....	175
2.2. Археологические памятники Темирского района.....	200
2.3. Сведения по этнографии Темирского района (Рахбаев К.К.).....	263

Приложения

- Памятники природного наследия
- Археологические памятники
- Кулпытасы и памятники архитектуры
- Историко-культурные и монументальные памятники

Басуға қол қойылған күні 16.06.2014
Қалыбы 60x84¹/₁₆. Есепке алынатын баспа табағы 18,25
Таралымы 300

ЖК С. Т. Жанәділов баспаханасында
дайын оригинал-макеттен басылған

Ақтөбе қаласы, Әбілқайыр хан даңғылы, 21Б